

DZIERŻEĆ SIĘ (300) *vb impf*

się (264), się (36).

Pierwsze e jasne; -éć (3) MurzOrt, OrzQuin, SarnStat, -eć (1) MurzHist. W formach praet, plusq, fut i con dzierżał, dzierżał-.

inf dzierżec się (88). ◇ *praes 1 sg* dzierzę się (2). ◇ *2 sg* dzierzysz się (3). ◇ *3 sg* dzierży się (40). ◇ *1 pl* dzierzemy się (6) *KromRozm II, Mącz, SarnUzn, RejZwierc, ModrzBaz, NiemObr*, dzierz(e)my się (1) *BielKron*. ◇ *2 pl* dzierzycie się (1). ◇ *3 pl* dzierzą się (37). ◇ *praet 3 sg m* dzierżał się (7). *f* dzierżała się (2), *n* dzierżało się (2). ◇ *3 pl m pers* dzierżeli się (16). *subst* dzierżały się (1) *ModrzBaz*, dzierżali się (1) *Leop*. ◇ *fut 3 sg m* będzie się dzierżał (1) *Leop*, dzierżec się będzie (4) *MuszHist*. *f* dzierżec się będzie (1) *OrzQuin*, będzie się dzierżec (1) *FalZioł*, będzie się dzierz(a)ł(a) (1) *FalZioł*. ◇ *1 pl m pers* będziemy się dzierżec (1). ◇ *3 pl m pers* będą się dzierżec (1). ◇ *imp 2 sg* dzi(e)rż się (36). ◇ *1 pl* dzierzmy się (4). ◇ *2 pl* dzierzcie się (5). ◇ *con 1 sg m* bych się dzierżał (1). ◇ *3 sg m* by się dzierżał (3). *f* by się dzierżała (1). *n* by się dzierżało (5). ◇ *1 pl m pers* byśmy się dzierżeli (1). ◇ *3 pl m pers* by się dzierz(e)li (8). *subst* by się dzierżały (1). ◇ *impers praet* dzierżano się (1). ◇ *part praes act* dzierząc się (20).

Sł stp s.v. dzierżec, Cn notuje, Linde XVI (dwa z tych samych przykładów) – XVII w.

1. *Ująwszy, chwyciwszy coś rękami przytrzymywać się czegoś; tenere Cn (5) :*

dzierżec się czego (2): Ale Apollon defzczkę vchwyćiwży/ iął fie iey dżierżec/ y płynął ná niey *HistRzym 11v; Dierz fie żerdzi mácay ściány. RejZwierc 237.*

dzierżec się czym (1): Ocięto [chorążemu] obie ręce/ ramięny fie dzierżał/ Chorągwie nie vpuścił *RejZwierc 47v.*

W przen [za co] (1) : [A bac]zyfzli iż cię ffczelćie wzniołło [mą]drze pływay á dierz fie zá wiołło *RejRozpr K3v.*

a. *Trwać w uścisku (1) :* áż nie mógł złes w oczu zátrzymać/ oblápiáiąc fie fnim długą chwilę fie dzyerżeli *BielKron 413.*

2. *Zespałac się, łączyc w całość z czymś; czepiac się; pendere Mącz, Cn; apprehendere PolAnt (28) :* przywiewzuy aby fie dzierżało *FalZioł V 93, 107v.*

dzierżec się czego (13): Ciclatemon [...] gdy dorocćie drzewa thedy fie go dzierży iako bluźcz *FalZioł I 106c, 121b, V 113v; chory álbo obráżony członek/ może być vzdrowyon/ poki fye cyáła dżyerży KromRozm I O3v; KromRozm III D5; Leop Lev 1/8, 4.Esdr 12/19; Peninsula, Puł wyśpy/ niepráwa wyśpá która fie po yedney ftronie dzierży ziemie. Mącz 171c; Sermo abruptus seu abrupta oratio, Rostrzelána mowá która nie wywieżyfta álbo nie wieźbita yeft/ gdzie fie yedná fententia nie dżierży drugiey/ álbo gdy żadney przedmowy niemałz/ ále profto o rzeczy fie poczyna mówić krom rozmyślenia którego. Mącz 360d; SienLek V, V3v; KlonFlis [H5]v. Cf dzierżec się czego czym.*

dzierżec się czego czym (1): Zbudował też pobocznice po wśzytkim domie/ pięć łokiet wyśokości iey/ á dzierżałá fię [apprehendebat] domu tramámi cedrowemi. *BudBib 3.Reg 6/10.*

dzierżec się z czym (2): żołádek pod wátrobą wiłfi, wátroba pod fercem, ferce też z płuczami fie dzierży tak iż ti wśzytki człónki trzymaią fie ieden drugiego *GlabGad Fv; BielKron 34v.*

dzierżeć się na czym (7): A mykvlę [...] Siyefczyetho yedno fzye yey trocha dzyerzalo nagardlye *LibLeg* 11/156v; *Pediculus*, Szipułka ná którey fie dzyerzy owoc. *Mącz* 294a, 130c, 228a, 341b, 345a; *KlonFlis* [H5]v.

Przysłowie: *Profligata valetudo*, Zdrowie zefzłe które fie ná włosku dzyerzi. *Mącz* 130c, 288a, 341b.

Zwrot: »społem się dzyerżeć« (1): A iefliby krukko było tedy oliwy kęs przylać/ á tak fie ta mać będzie fpołem dzyerżeć *FalZioł* V 107.

W przén [czego] (2) : *OrzQuin* L2; Warz Iodłowe fzyfzki w wodzie á oną wodą náparzay mieftcá kthorych fye fuchoty dzyerzą *SienLek* 171.

a. *Przytrzymywać się wzajemnie* (2) : á fkray ie [*pluca liszki*] thak, aby fie fztuki iedna drugiey dzyerżała *FalZioł* V 95; *BibRadz Iob* 41/8.

3. *Nie odstępować, trzymać się kogoś, obcować z kimś, być przywiązany do kogoś; być w ścisłym związku z kimś lub czymś; perstare* *Mącz*, *Cn*; *sequi Cn* [*kogo, czego*] (33) : *BierEz* L3v; *BielŻyw* 48, 86; *Mathias* [...] napominall Jana Grendą abi oddaney zoni Barthofcha Glinyarza fktthora yawnye myafchkiwall zanyechall. Lycz on na tho nycz nyedbayacz przed fzią fzye yey dzyerzal *LibMal* 1554/193v, 1554/193; *GliczKsiąż* K4v; *RejWiz* 80; A przetoż opuści człowiek oycá fwego y mátkę/ á będzie fie dzyerzał żony fwoiey [*adhaerebit ad uxorem suam*] *Leop Marc* 10/7, *Act* 3/11, *Deut* 11/22, *Is* 2/6; *BibRadz Ios* 23/8; *Perstare* in societate, Dzyerżeć fie towárziftwá/ álbo w buncie ftać álbo przimierzenie dzyerżeć. *Mącz* 419a; *RejAp* 33; *RejPos* Bv; Dzyerz fie počciwych *RejZwierc* 239; *KarnNap* Cv; *ModrzBaz* 4; *ArtKanc* D10, O16v.

W porównaniu (1): A nálazfzy dobrego/ cnotliwego człowieká/ iuz fie go dzyerz iáko muru *RejZwierc* 20.

W przén (12) : *RejRozpr* B4v; A nyechce by fye yego wyernych myał dzyerżeć błąd. *LubPs* Z4v; Rádziłbych by [*Litwini*] Poznaniá/ Lwowá/ á Kráková [*tj. Korony*]/ Dzyerzeli fie/ boby im/ gładfza bylá głowá. *RejZwierc* 90v; *Hunc* diu afflixit calamitas, Tego fie długo złe dzyerżało. *Mącz* 130b; *Práwdá* fię prawdziwych dzyerzy. *BibRadz Eccli* 27/arg, *Ps* 41/9; *BielKron* 103; *RejAp* 64v; *GórnDworz* R; O niezczęście niezbożne thák fie mnie mocno dzyerzyfz *HistRzym* 25v; *ModrzBaz* 6.

Fraza: »pieniądze się [*kogo*] dzyerzą« (1): *Subsidet pecunia apud eum*. Zoftawáya fie pieniądze przy nim/ álbo dzyerzą fie go rady pieniądze. *Mącz* 380c.

4. *Nie odstępować w działaniu od przyjętej reguły, postępować według określonej zasady, w myśl jakiejś nauki, czyjejs rady; kierować się czymś; przestrzegać czegoś; być wiernym czemuś; constare, perservare, retinere, sequi, tenere* *Mącz*, *Cn*; *consequi, uti* *Mącz* [*czego*] (199) : *BierEz* K4; *BielŻywGlab* 13; *BierRozm* 20; *RejRozpr* K4; *Iozeph* fie dzyerzy wyroku fstarfzego brata *RejJóz* O4, L7; *RejKup* m6v; *MurzOrt* B [2 r.]; *Czego* fye ma dzyerżeć krzełciyáńfki człowyek. *KromRozm I* [P2] marg, P3 [2 r.]; *KromRozm II kt*, a2, a3, b3, k3v (28); *Kácyrzowye* nye dzyerzą fie ewányeliey. *KromRozm III* F4 marg, A2, A4v, B4v, C4, D2v (17); *Diar* 50, 97; *BielKom* A4, C2; *GliczKsiąż* D2, Q3v; *LubPs* B4v marg, O4v; *Abowiem* mu [= *diabłowi*] do onych bárzo trudna drogá/ Co fie dzyerzą rozumu *RejWiz* 139, 63, 137, 161v; *KrowObr* A4; *Iam* iefł gothow poftużen być záfwdy Máiefstatowi krolewfkiemu: ále prze ták rozne rofkazanie krolewfkie/ niewiem czego fie mam dzyerżeć *BielKron*

306, 206, 208v [2 r.]; Ingredi vestigiis patris, Dzierżec fie przykłądu oycowskiego. *Mącz* 148a, 384c, 413a, d, 417b, 418b, 495d, 506d; *RejAp* 22; *RejPos* 147, 172, 261v; A iego [nadoskonalszego dobra] sie dzierżec/ iest práwe y zupełne błogofławieństwo. *KuczKat* 5; *RejZwierc* 21, 126v, 146 [2 r.], 195v (7); áby ná potym wiedziano czego fie łtrzedz/ á czego fie dzierżec. *BielSpr* 12v; *WierKróc* Av, Bv, B2v, B3v; *ModrzBaz* 5; *NiemObr* 49, 140, 145; *BielSjem* 29; *KochWr* 32; *RybGęśli* Bv; *WujNT* 2. *Petr* 1/19; *SarnStat* *7v, 693; *CzahTr* [D2]; Fałz więcéy vlubili/ y dzierżę fie iego. *GosłCast* 70.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: iego (11); co (10)] (11): *RejJóz* F6; *GliczKsiąż* Pv; *KromRozm I* [L3]v, L4v; A wżákże tego fie dzierżecie [tenete] co macie/ áz przydę. *BibRadz Apoc* 2/25; *Mącz* 384d; *RejPos* 150v, 261v; *RejZwierc* 21; Nie fą to ludzie/ ktorzi żywą niemáiąc baczenia ná cnotę y ná fwą powinność/ á tego fie dzierżę [sequuntur]/ do czego ie popędliwości ślepe poriwáią. *ModrzBaz* 64, 30.

Przysłowie: Lecż rádżec dzierz fie cnoty by piyány muru *RejZwierc* 29v, 38v.

Zwroty: »kościół dzierżec się« (1): A ták kořcyóła we wlfem mocnye á ftale dżyerżec fyie mamy *KromRozm II* y2.

»kreda się dzierżec« (1): Dobrżec fie Kredá dzierżec/ ále też nie opufzczác Decalogum. *SarnUzn* G3.

»dzierżec się miary« [szyk zmienny] (2): ma fyie pilnie miáry dzierżec/ s ftrony pía y iedzenia *SienLek* 133v; *KlonFlis* E2.

»dzierżec się [czyjej, jakiej] nauki« [szyk zmienny] (14): *BielŻyw* n1b 4; *HistAl* I4v; Abowim Philip/ Ozyánder/ Elácius Lutherowey náuki fyie dżyerżąc/ przedfyie yeden drugyemu błád y kácyrstwo przypifuye *KromRozm III* C2, Cv, E2, F4, Q3; Sectam et institutionem aliquorum sequi, Sekty y nauki cziey fie dzierżec. *Mącz* 384d, [351]a; *SarnUzn* D4; *RejPos* 37, 260v, 261v; *RejZwierc* 195v.

»obyczaju(-ow), zwyczajy się dzierżec« [szyk zmienny] (4 : 3): Ale ty iac radze tego Dierz fie zwyczajy fwiatego. *RejKup* i6; *KromRozm III* L7; *DiarDop* 102; *GliczKsiąż* M3; Morem veterem retinere, Obyczáyu fie ftárego dżierżec. *Mącz* 448a, 228b, 492b.

»dzierżec się Pisma (świętego, Starego Zakonu)« [szyk zmienny] (8): *RejKup* o8v; *KromRozm I* L4v marg; Tedy fyie yuż pílmá ftárego zakonu dżyerżec nyemamy? *KromRozm II* i2v, hv, n3, qv, f; *KromRozm III* Av.

»dzierżec się [czyjego, jakiego] prawa (praw)« [szyk zmienny] (7): *KromRozm III* A8v, B5; Ale jednak gdy się będą prawa pisanego dzierżec, poki go stawa tedy to trudno będą mieć zbłádzić. *Diar* 94; POfeł go Perłki pytał/ fłyżę práwá twego/ Twoi fie ludzye dżyerżę *RejZwierc* 1v; *BielKron* 140v; *Mącz* 510b; ale iż fie Sędzia lámego práwá Polłkiego dżierży/ á ow co wołu ziadł záprzał przeto fkaże mu przyśięgę/ y tą z obwinienia wynidzie. *GórnRozm* G4v.

»dzierżec się swego przedsięwzięcia« [szyk zmienny] (5): Suum quoddam institutum consequuntur, Dzierżę fie nieyákiego fwego przedfię wzięcia. *Mącz* 385b, [390]b, 413d, 417a, 418a.

»dzierżec się rady [czyjej]« [szyk zmienny] (2): *Mącz* 417b; Rády Kroła Zygmuntá teras fie iuż dżierzmy. Bo on miłuiąc dobro tu Páńftwa Polłkiego/ Nie rádził wziác ná Pańftwo żadnego krewnego. *MycPrz I* C4v.

»dzierżeć się słowa bożego (a. pańskiego), słów (pańskich)« [szyk zmienny] (10 : 5): Czemu fye tu fłowá bożego nye dzyerżylz? *KromRozm I* M2, M2; *KromRozm II* b3v, g4, i2v, n3v, o4v (7); *KromRozm III* F5v; *BielKron* 198 v, 453v; *RejPos* 89v; *NiemObr* 107; *KlonFlis* H2.

»wiary się dzierżeć« (3): *KromRozm III* O6, P5; A my/ ktorzi fię prawdziwey ku Bogu wiary dzyerżymy [qui veram in Deum religionem amplexi sumus]/ nie wtydamy fię mieć niewolnikami ludzi teyże wiary co y my. *ModrzBaz* 48v.

»zakonu się dzierżeć« (2): Páweł S. do Gálátow/ ktorzy wyárę y náukę Kryšťufowá przyyáwłfy/ przedfyę zakonu fye dzyerżeli *KromRozm II* i2v, g4.

Szeregi: »dzierżeć się i słuchać« (1): ktorego [kościół] dzyerżeć fye y flucháć mamy *KromRozm III* E4.

»dzierżeć się i uczyć« [szyk 1 : 1] (2): *KromRozm II* b3v; A Ták rozważny ftáteczny á poczciwy człowiek závády fie ma więcey mądrości niżli tylko lámey roftropności dzierżeć y vczyć. *RejZwierc* 145v.

»dzierżeć się a wystrzegać« (1): A przeto gdzye im náuki Kryšťufowey nyedoftawáło/ śmyele lámi fwą mocá przykázowáli krześciyánom/ czego fye dzyerżeć/ á czego wyftrzegáć myeli. *KromRozm II* gv.

W przén [czego] (4) : Chcemyli tedy ná żadnym ftopniu Kroleřtwá Polfkié⁸⁰ nie chramáć/ dzyerżymy fye tego Cynká rádżę/ y w téy Wieży/ któręy ná tym Cynku wzór pokazálimy *OrzQuin* I3v; *SienLek* 139; Ale my wierni gdy fie będziemy mocno dzierżeć onego ognia fwiętego nam od Páná náłżego z onego oltharzá Bołtwá iego zrzuconego/ nic nam ty grády/ áni thy gory *RejAp* 74v; *RejPos* 122v.

5. *Nie zbaczać, nie odchyłać się od czegoś, kierować się czymś jako drogowskazem, dążyć ku czemuś jako celowi (o orientacji przestrzennej, kierunku ruchu); insistere, sequi* *Mącz*, *Cn* [czego]; (16) :

Przysłowia: Omnes itinera insistant sua, Káźdi fie fwey drógi dzierz. *Mącz* 397a, 397a [2 r.]; *HistRzym* 60v; *RejPos* 261v; Niech brnie beřpiecznie/ kto fie twoiéy dzyerży drogi. *GosłCast* 56 [ogólem 6 r.].

RejRozpr F4v; plotu fię dzierz Chczefly traphycz we wrota *RejKup* b2, o3, ee7v [ogólem 4 r.]

W przén [czego] (6) : Dzyerz fie závády mieyfća wyfokiego/ By nie zelżył czym mieyfća fwoiego. *BielKom* F4v; Inde filum sequi, Nici fie dzyerżeć/ álbo wedle liniey yść. *Mącz* 127a; lecz dzyerżąc fie pewne⁸⁰ fznuru fłowá Boże⁸⁰/ wedle niego/ o Bogu/ y o fynu iego wierzymy *NiemObr* 145.

Zwrot: »řzrodku się dzierżeć« = *zachować umiar* (3): Gdyż fá błogofłáwieni co fie řzrodku dzyerżą A zbytki niepotrzebne lámi łobie mierżą. *RejWiz* 14; *GrzegRóżn* D3v; Káźdy mądrze goł řzrodku fie dzierz mocno *RejZwierc* 217v.

6. *Używać, nosić, posiadać coś; mieć do czegoś upodobanie; interesować się czymś; cenić coś [czego]* (9) : Sprawiedliwey fie chudoby wiecey dzierz niżli imienia nie řprawiedliwie nabytego. *BielŻyw* 44; Bowiem on lud Wuherłzki pořpolicie łukow fie dzierży. *MiechGlab* 58; *RejRozpr* G4; *HistAlHUNG* A2v; Tego to Herbu Kfiáżętá/ Dzierżą fie Słuckie Paniętá Ktory Herb Pogonią zowá *GliczKsiąż* Av; *RejWiz* 8v; Purpura vigebat eo tempore. Szárłat w ten czás w wielkiew wadze był dzyerżeli fie go ludzie/ skupny był. *Mącz* 495d; *RejZwierc* 89v, [207].

7. *Utrzymywać się, trwać w jakimś stanie fizycznym; mieć jakąś pozycję ciała, postawę; także: zachowywać jakąś kondycję psychiczną (4) :*

Zwrot: »dzierżeć się mężnie« (1): iużelz fie dżierz mężnie/ Gdyż przedfiewzięcie fwoie/ chcesz kończyć [!] potężnie. *PaxLiz* C2v.

Szereg: »trwać i się dzierżeć« (1): wyrażenie każdej formy albo figury gdy będzie na iakiey twardey á fuchey rzeczy wyrażono abo wybito iako ieft kamien albo drewno twarde, dłużey tam trwa y lepiey fie dżerży niżli na rzeczy miękkiey albo wilgotney *GlabGad* M6.

W przen (2) :

Zwroty: »na nogach się dzierżeć« = *stać, iść pewnie* (1): to barzo fliłkié mieście/ a przepaść tudżiefz/ dziwnie głęboká/ iako mocnie ftaćpac a na nogach się dżierżeć niebędzie. *MurzHist* Q2.

»słabo się dzierżeć« (1): *Vacillat iusticia vel potius iacet.* Słábo fie dżerży fpráwiedliwość álbo yufz padlá. *Mącz* 471d.

8. *Mieć środki utrzymania materialnego [o czym] (1) :* fkoroby ten związek miedzy námi Dożedł powinowáctwá, zbywfzy wiołki, gdy iufz Nie będżiefz fię miał o czym dżierżeć miedzy námi, W drogę gdzieś chcesz, iák lożny odbieżyfz oyczyzny *CiekPotr* 55.

9. *Mieszkać (2) :* A wżák fie wy dżerżycie tu w rynku Bárbáry Nie dáleko kościołá/ [...] Tám gdzie gałká ná domu *RejFig* Aa8.

W przen [w czym] (1) : OBrzezuią tve święte Pánie/ ciáło/ [...] Zakonu tegoż/ by wołá pełniło/ [...] Day Synu Boży/ [...] Mnie też obrzezác/ moy zbytek ferdeczny/ Serce z złych myśli/ z fpraw przemierzłych ciáło/ By/ w twym zakonie záwždy fię dżierżało. *GrabowSet* Kv.

10. *W funkcji strony biernej: być dzierzonym, trzymanym, trzymać się (3) :* Iedność [w]ięcey [f]ię dżier[ży] iedną [g]łową [n]iż iedną [w]iárą. *SkarJedn* 58 marg.

a. *praw. Być dzierzawionym, trzymanym w zastawie (1) :* A Dożywočia niemáią bydź dawáné ná dobrá ftołu Królewkiégo należácé/ gdzieby ftáré fummy były ná dobrách náfzych Królewkich: iedno ktoby chciał vpuścić nam prynamniéy [!] czwartą część fummy głównéy zápiánéy ftáréy: w którém oné dobrá dżierzáné były/ álbo dżierżeć fie miály. A wżákże wżyfłkié inné Dożywočia/ według Conftituciy piérfwżych zoftáwác y dáwac fie máią. *SarnStat* 87.

b. *Być kierowanym, powodowanym, rządzonym (1) :* W życiu chciałbym takiego/ coby áni z woley człowieká/ áni z rękú fortuny iego vmyśl dżierżał fie: A ktory z Bogiem wiernie: we cíi z Krolem: á fzczerze z ludźmi żywie. *GostGospPon* 169.

Synonim: 1., 3., 4. *trzymać się.*

Formacje współrdzenne: *oddzierżeć się, odzierżeć się, wdzierżeć się, zadzierżeć się, zdzierżeć się; odzierżawać się, wdzierżawać się, zadzierżawać się, zdzierżawać się; zadzierżywać się.*

Cf **DZIERŻĄCY SIĘ**